

MAHALLA INSTITUTINING YOSHLAR O'RTASIDA PSIXOTROP MODDALAR
SUIISTE'MOLI PROFILAKTIKASIDAGI O'RNI VA IJTIMOIIY
QO'LLAB-QUVVATLASH MEKANIZMLARI

Jumanov Abdulaziz

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zMU

Ijtimoiy ish yo'nalishi o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23340045>

Annotatsiya. Tezida mahalla institutining yoshlar o'rtasida psixotrop moddalarni suiiste'mol qilishning oldini olishdagi o'rni va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari yoritiladi. Mahalla jazolovchi nazorat tuzilmasi sifatida emas, yoshlar uchun ishonch, yordam va imkoniyatlar makoni sifatida ko'rib chiqiladi. Profilaktikaning samarali bo'lishi uchun ishonchli muhit, maxfiylik, bandlik va ta'lim imkoniyatlari, mazmunli ishtirok hamda tashkilotlar hamkorligini ta'minlash zarurligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: mahalla, yoshlar, psixotrop moddalar, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, profilaktika, ijtimoiy kapital, stigma, reintegratsiya.

Kirish

Yoshlar o'rtasida psixotrop moddalarni suiiste'mol qilish salomatlikka zarar yetkazish bilan birga, ta'lim olish, mehnat faoliyati, oilaviy munosabatlar va jamiyatga integratsiyalashuvga ham salbiy ta'sir qiladi. Shu bois profilaktika faqat tibbiyot yoki huquqni muhofaza qilish organlarining vazifasi emas, butun jamiyatning birgalikdagi mas'uliyatidir.

O'zbekistonda bu jarayonda mahalla alohida o'rin tutadi, chunki u oila, maktab, tibbiyot muassasalari, yoshlar tashkilotlari va profilaktika xizmatlarini bir hududda birlashtiradi hamda yoshlar bilan doimiy, bevosita muloqot qilish imkonini beradi. "Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to'g'risida"gi Qonun hamda giyohvandlikka qarshi kurashga oid Prezident farmoni ham mahalla darajasida manzilli profilaktikani ustuvor vazifa sifatida belgilaydi. Biroq amaliyotda profilaktika ko'pincha tadbirlar soni va ogohlantiruvchi targ'ibot bilan o'lchanadi, yoshlarning real ehtiyojlari va yordamga murojaat qilish to'siqlari esa yetarlicha e'tiborga olinmaydi. Mazkur tezisning maqsadi mahalla institutining profilaktik imkoniyatlarini ochib berish va ularni ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga asoslangan amaliy yondashuv sifatida asoslashdan iborat. Mahallaning profilaktik kuchi, avvalo, uning ijtimoiy kapitalida, ya'ni qo'shnilar o'rtasidagi ishonch, o'zaro majburiyat va birgalikda harakat qilish an'anasida namoyon bo'ladi.

Sotsiologik tadqiqotlarda (J. Koulman, R. Sampson) bunday kapital hamjamiyatning xavfli xulq-atvorni kamaytirish qobiliyati, ya'ni jamoaviy samaradorlik bilan bog'liqligi ta'kidlanadi.

Mahallada yoshlar oilasi, o'qituvchisi, mahalla faollari va yoshlar yetakchisi bilan tanish bo'ladi, bu esa muammoni erta payqash va yordam ko'rsatish uchun qulay zamin yaratadi. Shu bilan birga, bu yaqinlikning teskari tomoni ham bor: hamma bir-birini bilgan muhitda muammoning oshkor bo'lishi tamg'alash va oilani ayblashga olib kelishi, buning oqibatida yoshlar va ularning yaqinlari yordam so'rashdan qochib, iste'molni yashirishi mumkin (E. Goffman, H. Bekker). Shuning uchun mahalla faoliyatining birinchi tamoyili maxfiylik, inson qadr-qimmatini hurmat qilish va kamsitmaslik bo'lishi lozim.

Ikkinchi yoʻnalish oila bilan ishlashdir. Oila yoshning birlamchi himoya muhiti boʻlib, ota-ona bilan ishonchli muloqot, emotsional yaqinlik va farzandning kundalik hayotidan xabardorlik xavfni kamaytiruvchi omillar sanaladi. Doimiy nizolar, eʼtiborsizlik yoki haddan tashqari qattiqqoʻllik esa yoshni oiladan uzoqlashtirishi mumkin. Mahalla oilaviy maslahat, ota-onalar uchun muloqot koʻnikmalariga oid mashgʻulotlar va psixologik yordamga yoʻnaltirish orqali oilani qoʻllab-quvvatlovchi tayanch vazifasini bajarishi mumkin. Bunda oila ayblanuvchi emas, hamkor sifatida qaralishi kerak.

Uchinchi yoʻnalish yoshlarning ijtimoiy imkoniyatlarini kengaytirishdir. Taʼlim olish, kasb egallash va ishga joylashish imkoniyatlarining cheklanganligi ayrim yoshlarda kelajakka ishonchsizlik va ijtimoiy chetlanish hissini kuchaytirishi mumkin. Moddiy qiyinchilik qaramlikning bevosita sababi boʻlmasa-da, boshqa xavf omillari bilan birga uning ehtimolini oshiradi. Shu sababli mahalla darajasida bandlikka koʻmaklashish, kasb-hunarga oʻqitish, yoshlar tadbirkorligini qoʻllab-quvvatlash va taʼlimni davom ettirishga yordam berish profilaktikaning ajralmas qismi sifatida qaralishi kerak. Shu kabi, sport, ijod, volontyorlik va kasbiy loyihalar yoshlarning qabul qilinish va oʻzini namoyon qilish ehtiyojini qonuniy va foydali yoʻl bilan qondiradi. Bunda muhimi tadbirlar soni emas, yoshlarning ularni rejalashtirish va qarorlar qabul qilishda ishtirok etishi, yaʼni mahalla hayotining faol subyekti boʻlishidir. Tengdoshlar orasidagi ijobiy liderlar ham xavfli xulq-atvorga nisbatan sogʻlom meʼyorlarni shakllantirishda muhim rol oʻynaydi.

Toʻrtinchi yoʻnalish profilaktik faoliyatning mazmuni va sifatiga tegishli. Xalqaro tajriba (JSST va BMT Giyohvandlik va jinoyatchilik boʻyicha boshqarmasining standartlari) shuni koʻrsatadiki, faqat maʼruza va qoʻrqituvchi ogohlantirishlar yetarli natija bermaydi. Dalillarga asoslangan, yoshga mos va interaktiv dasturlar, yaʼni bosimga qarshi turish, qaror qabul qilish, stressni boshqarish, nizolarni hal etish va yordam soʻrash koʻnikmalarini shakllantiruvchi mashgʻulotlar samaraliroq hisoblanadi. Xavf belgilari aniqlangan yoshni “salbiy toifa”ga kiritish oʻrniga, uning ehtiyojlarini baholash, psixologik maslahat berish va tegishli tibbiy, taʼlim yoki bandlik xizmatlariga yoʻnaltirish kerak.

Beshinchi yoʻnalish davolanish yoki reabilitatsiyadan keyingi reintegratsiyaga oid.

Qaramlik muammosiga duch kelgan yosh tibbiy yordamdan soʻng ham ijtimoiy muhitga qaytishda qiyinchilikka uchraydi. Agar hamjamiyat uni rad etsa, qayta xavf ortadi. Shuning uchun mahalla taʼlimni davom ettirish, ishga joylashish va ijtimoiy aloqalarni tiklashga koʻmaklashishi, shuningdek jamoatchilik orasida stigmaga qarshi tushuntirish ishlarini olib borishi zarur.

Oʻtkazilgan tadbirlar soni bilan bir qatorda yoshlarning xizmatlardan foydalanish darajasi, profilaktik bilim va munosabatlari, ijtimoiy faolligi, yordamga murojaat qilish holatlari hamda hamkor tashkilotlar faoliyatining muvofiqlashtirilganligi kabi koʻrsatkichlar hisobga olinishi kerak. Buning uchun mahalla miqyosida anonim soʻrovnomalar, intervyular va fokus-guruhlariga asoslangan muntazam monitoring yoʻlga qoʻyilishi, bunda ixtiyoriy rozilik va maʼlumotlar maxfiyligi qatʼiy saqlanishi shart.

Xulosa

Mahalla institutining yoshlar oʻrtasida psixotrop moddalar suiisteʼmoli profilaktikasidagi samaradorligi uning nazorat qilish emas, qoʻllab-quvvatlash vazifasini qanchalik bajarishiga bogʻliq.

Maxfiylik va kamsitmaslik tamoyiliga asoslangan ishonchli muhit, oilaga ko‘mak, bandlik va ta’lim imkoniyatlari, yoshlarning mazmunli ishtiroki, dalillarga asoslangan interaktiv dasturlar, reintegratsiya yordami hamda tashkilotlar hamkorligi mahallaning profilaktik salohiyatini mustahkamlaydi. Bunday yondashuv yoshlarni profilaktika obyektidan jamiyat hayotining faol ishtirokchisiga aylantirib, mahallani ishonch va imkoniyatlar makoni sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining 1999-yil 19-avgustdagi 813-I-son “Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to‘g‘risida”gi Qonuni. — lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 6-maydagi PF-73-son Farmoni. — lex.uz
3. UNODC, WHO. *International Standards on Drug Use Prevention*. 2nd updated ed. — Vienna: UNODC, 2018.
4. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital // *American Journal of Sociology*. — 1988. — Vol. 94 (Suppl.). — P. S95–S120.
5. Sampson R. J., Raudenbush S. W., Earls F. Neighborhoods and Violent Crime // *Science*. — 1997. — Vol. 277. — P. 918–924.
6. Goffman E. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. — Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1963.
7. Becker H. S. *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. — New York: Free Press, 1963.
8. Hawkins J. D., Catalano R. F., Miller J. Y. Risk and Protective Factors for Alcohol and Other Drug Problems // *Psychological Bulletin*. — 1992. — Vol. 112, No. 1. — P. 64–105.